

Szubjektív beszámoló egy nemzetközi konferenciáról

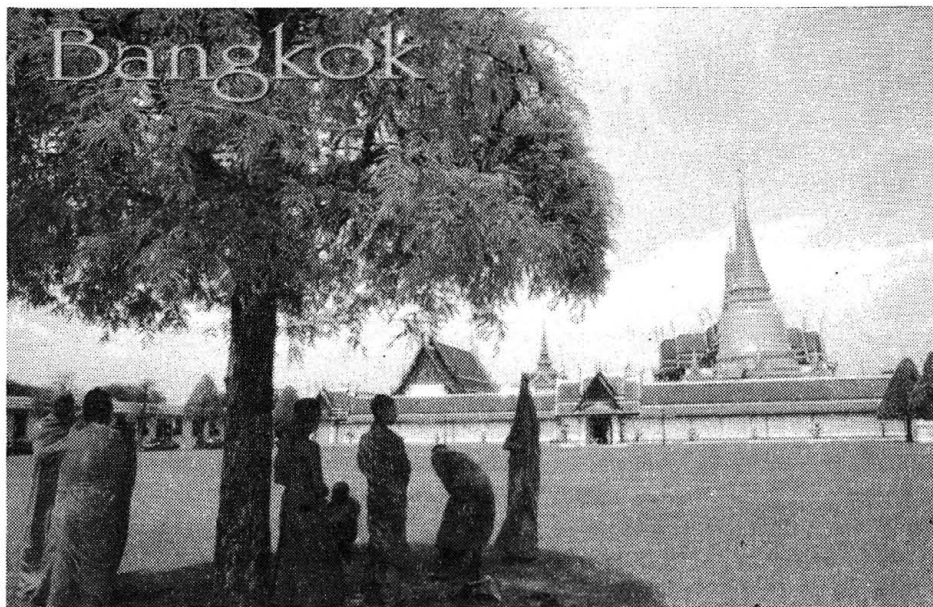
*Az IFLA 65. éves konferenciája, Bangkok,
1999. 08.19–29.*

A kongresszus – mint ez általában szokásos, s mint tette ezt más években is – jól hangzó címmel jelezte fő témaválasztását: „Libraries as gateways to an enlightened World”. A magyar nyelv gazdagsága következtében (ám az is lehet, hogy csak angol tudásom korlátai miatt) ezt többféleképpen is értelmezhetem, például úgy is, hogy „a könyvtárak mint a felvilágosult világba nyíló kapuk”, s úgy is, hogy a könyvtárba kell menni, hogy bejáratot leljünk egy értelmesebb világba. Mindenképpen szép, s ami a lényegét illeti, igaz idea, amely a mostanában hangulatunkra rátelepülő új évezredbe lépés lassan már térdig érő színpadi működésnek hatásmechanizmusával is rendelkezik. Mert mikor kell egy értelmesebb világba lépni, ha nem egy új évezred küszöbén?

Mielőtt bárki is félreértene, mindezt én szemernyi ironia nélkül mondom. Nagyon is komolyan hiszem, hogy a könyvtárak tényleg utak és eszközök egy értelmes vagy még értelmesebb világ létrejöttéhez. Eme megvilágosodásom persze nem ezen a konferencián következett be (s ez felveti azt a költői kérdést, hogy mit csináljon egy olyan Paulus, aki nem volt Saulus?), hanem ez már itthon megvolt nekem, egyre ember- és értelemközpontúbb könyvtári viszonyainknak köszönhetően. Sürgősen sietek azonban leszögezni, hogy a konferencián történő részvétel igen mély benyomásokat hagyott bennem akkor is, ha történetesen nem is ott szállt rám a Szentlélek. Egyfelől mert így igaz (mármint a mély benyomás), másfelől, mert soha nem fogok több pályázatot nyerni konferencián történő részvételre, ha úgy lehetne kivenni szavaimból, hogy úgyis tudtam én már mindent előre.

Politika és könyvtárpolitika

Az IFLA politizál, könyvtárpolitizál, s persze közvetetten „nagypolitizál” is, ami nem nagy baj, hisz belebeszélnek a politikába a könyvtárosokénál szerényebb képességűek is. Az IFLA most Ázsiában tartotta kongresszusát, Bangkokban. Hogy miért? Hát azért, amiért tavaly Európában, jövőre a Közel-Keleten, azután Észak-, majd a következő évben Dél-Amerikában. Az IFLA tekintélyes nemzetközi szervezet, megjelenése jelentőséget ad, jelentőséget sokszoroz a szakmának az adott régióban, s vagy büszkén mutatja teljesítményeit (Európa, Észak-Amerika) vagy példakövetésre óhajt ösztönözni, mint most éppen Ázsiában.

A konferenciát (s szerény személyemet) a monszun időszak Bangkokja fogadta. Még hozzá kiváló szervezethez. Szó szerint olyan légkört biztosított, amely rendkívül kedvezett az egyes szekciók látogatottságának. Ugyanis az első pillanattól az utolsóig felkínálta a választást: vagy 33 fokos és közel 100 százalékos páratartalmú, két perc alatt még az útlevelemből is nedvességet izzasztó szabad levegőn ténfereg a résztvevő, vagy 20 fokon légkondicionált, jó ülésű székekkel és minden technikával felszerelt elegáns termekben engedi tölteni az agyát. Az utóbbit elég sokan választották, az előbbi következtében én viszont kétszer is Ázsia szabad ege alá léphettem (ui. a repülőtér csarnokából egy oldalkijáron először kimenve automatikusan visszahőköltem: bizonyára a repülőtéri patyolat gőzcsarnokába tévedtem. Másodszorra, más kijáraton kimenve ugyanezt tapasztaltam, ekkor esett le, hogy ez a „szabad levegő”).

A konferenciának már említett fő témaválasztását a szervezők ékesszólóan indokolták. Az IFLA szerint az információ korszakában a könyvtáraknak nem csupán a tudomány és az információk szolgáltatóinak kell lenniük, hanem az állandó változásban lévő információs források és szolgáltatások széles köréhez kell kaput tárniuk. Ez szükségessé teszi annak a felismerését, hogy pusztán a mennyiség és a technikai hozzáférés bármihez korántsem biztosítja a minőséget s a kívánt információ megszerzését. A könyvtáraknak nagy szerepük kell legyen az adatoknak információvá, az információknak tudássá és a tudásnak bölcsességgé történő átalakításában, hogy mindezzel eszközt adjanak egy szebb jövő keresőinek a kezébe. Tevékenységüknek egy felvilágosultabb világ létrejöttéhez kell vezetnie, amelyet a béke, a szociális és gazdasági igazságosság, a szellem szabadsága, az emberi méltóság és jogok tisztelete, egészséges társadalmi és természeti környezet jellemez. A konferencia azt javasolja a nemzetközi könyvtári közös-

ségnek, hogy kötelezze el magát szembesülni a felvilágosultabb világ kihívásaival, amikor gyűjteményei és szolgáltatásai minőségére, a társadalom minden rétegéhez való közel kerülésre koncentrálnak, s amikor ezek érdekében erősíti helyzetét a dinamikus és globális információs piacon.

A három fő fejezet alá besorolt plenáris és szekció ülések, műhelyek kiválóan szolgálták a konferencia fő céljának megvalósulását. Az első fejezet „a kapuk erősítése” címet viselte, s valóban alapkérdéseket tárgyalt. Az információs folyamat törvényi környezete, a könyvtárosok képzése és továbbképzése, hatékony és gazdaságos kommunikációs csatornák, az élethosszig tartó tanulás kérdései képezték e kör előadásainak, megbeszéléseinek és nem ritkán vitáinak a tárgyát. A második fejezet „az információ minőségének és mennyiségének biztosítása” összefoglaló címmel nagyon fontos kérdésköröket tárgyalt. A minőségi információ források fejlesztése, a „search-enginek” és más eszközök fejlesztése az információs források jobb kihasználására, az UBC és UAP megváltozott feladatai, a mindenféle médiát igénybe vevő dokumentum-kiadás, a dokumentumörökség megőrzése mind olyan témák, amelyek napjaink könyvtári elméletét és gyakorlatát a leginkább foglalkoztatják. Végül a harmadik fejezet a „hálózatok az életminőség szolgálatában” címet kapta s olyan, témákkal foglalkozott, amelyek elemei ugyan a hazai könyvtárügynek is, azonban ennyire hangsúlyosan nem foglalkozunk velük. A következőkről volt ugyanis szó: könyvtárak a békéért s a konfliktus-megoldások szolgálatában, könyvtárak a kulturális fejlődés és az esztétikai befogadás szolgálatában, az egészséges test és ép lélek könyvtárai, hálózati szolgáltatások a hátrányos helyzetűek számára.

A konferencia a programfüzet tanúsága szerint 179 különféle programot kínált a résztvevőknek, beleértve a nyitó és záró plenáris tanácskozásokat, az állandó bizottsági üléseket, a választható kirándulást s természetesen a legnagyobb részben a szakmai előadásokat, műhelymunka lehetőségeket, vitafórumokat. Több mint két és fél ezer ember kezdte a napokat azzal, hogy az előző napokban vagy este gondosan bekarikázott, kiválasztott események helyszíneit keresse meg a világ egyik legnagyobb konferencia-építményében. Jómagam arra törekedtem, hogy azon területek előadásait, vitáit látogassam, amelyek elsősorban érdekelték, illetve szakmai szempontból is kissé konyítok hozzájuk.

A szakmai beszámoló előtt az IFLA korábban már említett „politizáló” aktivitásával kapcsolatosan két eseményről még röviden szólnom illik. A nyitó és a záró tanácsülésnek egyaránt fontos pontja volt (a vezető tisztségviselők ünnepélyes beszámolóit, jelentései mellett) az IFLA alapszabálya megváltoztatására tett javaslat s ennek következménye. A javaslatot kidolgozó bizottság (a későbbiekben még azért is szemrehányást kapott, mert csak angol nyelvterületről voltak tagjai) lényegében arról szólt, hogy a minél szélesebb nyitás érdekében, vagyis hogy minél több nemzet könyvtárosai vehessenek részt a szervezet felelős irányításában (Executive Board), ill. a szakmai területek irányításában (Professional Board), mind ezek létszámát, mind a jelölés és választás módját jelentősen meg kell változtatni. Az eredmény dinamikusabb és reprezentatívabb szerkezet lenne, ennek létrehozása esetén viszont szükségtelen bizonyos részérdekeket külön is képviselő szerkezeti elemek további fenntartása. Konkrétan a „Division 8” megszüntetését javasolták, amely csoportosulás eddig a fejletlenebb harmadik világ

könyvtári problémáival foglalkozott. A javaslat az érintettek és több „fejlett” kifejezett nemtetszésével találkozott, s az ezt követő közel egy hetes vita eredménye az lett, hogy az IFLA megújulása az említett divízió felszámolása nélkül fog bekövetkezni. A másik itt említendő esemény szélesebb kört érint, mint a harmadik világ, bár kétségtelenül ott a legjellemzőbb. A szolás, a kifejezés, publikáció, az információ szellemi szabadságával, ill. a hozzáférés szabadságával kapcsolatosan az IFLA konferencia keretében az előzőekkel foglalkozó FAIFE rövidítésű szervezet tartott találkozót, s egy meghívott nagyelőadás is ezzel foglalkozott. Miközben (egyik, nem érdektelen attitűdként) az elektronikus publikálás, hozzáférés területére egyre jobban benyomuló copyright mániát a könyvtárosok körében (a fejlettebbekben is) érzékelhető undorkodás fogadta, a komolyabb az afrikai és ázsiai világot érintő szabadságkorlátozások felemlítése volt. Az ázsiai főelőadó (Basil Fernando) az élethez, az intellektuális szabadsághoz való jogról és e témákat illetően a Kelet és a Nyugat közötti párbeszéd szükségességéről beszélt. Az ázsiai társadalmak fejlődésének történelmi háttere megrajzolása után, számomra – vagy ismereteim hiánya, vagy csak európaiságom következtében – újdonságot mondott, amikor arra figyelmeztetett, hogy a Nyugat, amikor az ún. „ázsiai hagyományos értékek” fennmaradását támogatja jó néhány gondolkodója és politikusa tevékeny részvételével, akkor lényegében a tekintélyelv alapján kormányzó hatalmat erősíti. Ez pedig a könyvtárak szerepének szükségszerű korlátozásához is vezet – vonhattam le a tanulságot már magam.

Hozzáférés az információhoz

Az előzőekben mondottakhoz jól illeszkedően a szakmai beszámoló első körülhatároltabb területét talán a fenti cím alatt tudom összefoglalni a legjobban. A konferencia vége felé egyre erősödött a meggyőződésem, hogy az egészet az a már felismert trend uralta, hogy a mai információs világ könyvtáraiban az elektronizáció a legfőbb rendező elv. A trendnek azonban a számomra „egészségesnek” mondható változata volt a domináns. A kérdés nem az, s már régen nem az, hogy Gutenberg-galaxis vagy elektronikus dokumentumvilág. A kérdés az, hogy a továbbra is fontos hagyományos és az egyre fontosabb nem hagyományos viszonyában az utóbbi minél jobb ki- és felhasználhatósága érdekében az előbbi, a hagyományosat ne emlékként őrizzük, hanem tudatosan alkalmazzuk vitathatatlan értékeit. A későbbiekben példákat is igyekszem az előbbi állítás igazának bizonyítására felhozni.

Számos előadás foglalkozott azzal, hogy egyre nő a WEB-en keresztül elérhető információk fontossága. Ezt még az sem gyengíti, hogy a konferencia adott földrajzi környezetét is tekintve igencsak hangsúlyos volt a megállapítás, hogy Ázsiában és Afrikában az Internet összehasonlíthatatlanul kisebb elterjedtségnek örvend mint például Európában vagy az Egyesült Államokban. A trend volt az érdekes: sok információ van a WEB-en, be kell tehát vonni ezt a forrást is a könyvtári információs szolgáltatásba. A fő téma a *hogyan* volt. Az előadók utaltak arra, hogy a könyvtár és a WEB között jelentős a különbség. Az előbbire az a jellemző, hogy olyan információt (és állományt) gyűjt, amely egy célzott felhasználói réteg számára szakszerű módon fel is van tárva, míg az Internetet a majdnem végtelen

információs tér, a koherens szervezés hiánya jellemzi a leginkább. Következésképp a könyvtári WEB-használó oldalán komoly navigációs problémák jelentkeznek, legyen ő kutató vagy csak éppen tájékozódni akaró ember.

Érdekesek voltak a megoldási javaslatok. Edward Lim, ausztráliai egyetemi könyvtáros előadásában arról szólt, hogy ezek a problémák lényegében három nagy csoportra oszthatók. Az első kettő az ún. search engine-okat, a harmadik az eddiginél nagyobb mérvű emberi beavatkozást érinti. Az utóbbit fejtette ki bővebben: mondván, hogy az itt jelentkező kérdések két alcsoportra bonthatók: a visszakeresés, az eredmények „learatása” folyamatában metaadatok használatára, míg a másik alcsoportba az olyan folyamatok tartoznak, amelyek a felhasználót kifejezetten a minőségi információk felleléséhez vezetik. Lim következtései nem csupán érdekesek, de a WEB világában ironikusak is: ahhoz, hogy a WEB-bel kapcsolatos legjellemzőbb nehézségeket megoldjuk, nem kell mást tennünk, mint a régi, klasszikus könyvtári feltárási módszerekhez és eszközökhöz visszanyúlnunk.

Három amerikai (a helyszínen bizonyára nem volt véletlen, hogy mindhárom kínai származású) továbbvitték a fentebb exponált téma tárgyalását, amikor a WEB esetében használható tartalmi hozzáférés strukturális és többnyelvűséggel összefüggő problémáiról értekeztek. Egyikük, Lois Mai Chan a szerkezeti megközelítésről szólva felhívta a figyelmet a WEB források szervezéséhez és menedzseléséhez szükséges változatos lehetőségek biztosításának a szükségességére. A szervezés lényege hierarchikus vagy osztályozó rendszeren alapuló formátumok létrehozása s az egyes információs szolgáltatások esetében az interoperabilitás megteremtése. Ekkor a legfontosabb és megválaszolendő kérdés: vajon a már létező osztályozó rendszerek közül válasszunk vagy fejlesszünk ki egy újat. A válaszadáshoz két út is vezethet. Az első a „felülről-lefelé” típusú megközelítés (amikor a világegyetemmel vagy legalább is egy teljes nagy tudományterülettel kezd a könyvtáros, elvi alapon meghatározza a fő osztályokat, majd hierarchikusan egyre növekvően specifikus szintekre bontja tovább). A másik az ellenkező, az „alulról-felfelé” típusú megközelítés, amely speciális kifejezésekkel, elemekkel kezdődik (képzelnünk el egy WEB-oldalt), ezeket azután csoportosítjuk és szervezzük, vagyis először a mikrokozmosz, majd innen érünk a makrokozmoszhoz. A csatlakozó előadásban Xia Ling megismertetett bennünket a „tudomány osztály” (nem tudom, van-e rá magyar szakszó, tehát az angol nevét is ideírom: knowledge class) fogalmával, ami nem más, mint egy, a WEB-használók eddigi eszközeit kiegészítő eszköz, feladata, hogy az adott terület jellegzetességeit figyelembe vevő hozzáférési lehetőségeket kínáljon az információhoz. Az előadás vizuális szemléltetése meggyőző volt, képzelnünk el pl. egy olyan mindennap használt search engine-t, amelynek pl. egy tudományterületen keresést kínáló WEB-oldalán, az oldalon különböző fizikai területeken elhelyezett felületeken további, szakszemponitú, „tudomány osztály” hierarchián alapuló bontásokat is találunk, amelyek alá beszervezhetők a vonatkozó információk. A harmadik előadás (Marcia Lei Zeng tartotta) az előzőeket egészítette ki azzal, hogy a klasszikus search-engine-k nem csupán a knowledge class típusú, hanem a többnyelvű hozzáférést is biztosító kiegészítésekkel is szervezhetők. Állításait már létező eszközökre (pl. Northern Light és az Alta Vista search engine-k) alapozott kísérletei bemutatásával igazolta.

Azt hiszem, senki sem gondolná első pillantásra, hogy ezek az előadások nem az Internet-megszállott networkerek szekciójában, hanem a nagyon is konzervatív „Osztályozás és indexelés” szekcióban hangzottak el, pedig az utóbbi az igaz. S tudok még további két előadást is említeni annak alátámasztására, hogy a klasszikus könyvtári osztályozási elméletek és gyakorlat mennyire használható az új, az információs korszakban. Az egyik ismételt két kínaitól (immár az anyaországi Pekingből való Dongbo Wang és Hanqing Hou) származik, s arról számolt be, hogy a kínai DDC (Dewey tizedes osztályozás) számítógépes KWIC indexe létrehozásával egy tudományterületen (szociológia) mind a feltárás, mind a visszakeresés milyen sikeres lehet. A szentpétervári könyvtárosok (Irina Svetkova és Julia Szelivanova) pedig az orosz „subject authority file” létrehozásának szükségességét azzal indokolták, hogy a tárgyszó alapján történő elektronikus visszakeresés lehet a felhasználó számára a leghatékonyabb, lévén hogy a tárgyszavak nyelve mindig is közel van magához a természetes nyelvhez, ennél fogva használata kényelmes. Az egyetlen problémájuk csupán az volt kezdetben, hogy már létező rendszerekre alapozzanak (pl. a Library of Congress-é), vagy saját orosz fejlesztésnek ki. Az utóbbi mellett döntöttek.

A következő terület, amiről beszámolnék, az

Új irányzatok a katalogizálásban: online katalogizálás

címet viselhetné. Benéztem a „Katalogizálás” szekció néhány előadására is, s bár könnyen meglehet, hogy címeleíróként igen nehezen keresném meg a kenyeremet, annyi mégis világos volt előttem, hogy valami nagy dolog van történelmében e területen is. Hiszen nem kevesebbről esett szó, mint arról, hogy a jellemző módon (és szemtelenül) általam pont pont vesszőcske típusúnak nevezett problémák, komolyabban véve pedig a kőbe vésett alapszabályok szentsége helyett számosan arról szóltak, hogy az OPAC számára dolgozó katalogizálásnak egyre erőteljesebben kell tekintetbe vennie az online katalogizálás új követelményeit. Éppen annak érdekében, hogy a visszakeresésben minden bevitt lényeges és elsőre kevésbé lényegesnek tűnő részem felhasználható legyen. Ennek szemléztem beszélt Monika Munich Heidelbergből a RAK fejlesztésének szükségességéről. Elmondta, hogy a német könyvtárosok erőteljes kritikája éri a RAK-ot, éppen azért, mert nem felel meg az online katalogizálás modern követelményeinek. A RAK2 kifejlesztését számos tényező indokolja: a szabályok jelentős egyszerűsítése, minden olyan név- és cím-hivatkozásnak a mellőzése, amelynek feltüntetése az online katalógusban nem feltétlenül szükséges, ezen kívül lehetővé kell tennie olyan másodlagos keresési lehetőségeket, mint a nyelv szerinti, kiadási év szerinti, dokumentum-típus szerinti stb. keresés használatát is. Egy másik előadás a katalogizálást tanító könyvtáros tanár szemszögéből vizsgálta a problémát „A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei” címmel. Azt mutatta be, hogyan tanulják Koppenhágában a hallgatók az online katalogizálás új követelményeit.

A fenti témakörrel logikus összefüggésbe hozhatók azok az előadások, amelyek a könyvtári OPAC-ok egyre növekvő jelentőségét hangsúlyozták (viszont már az Információtechnológia címet viselő sorozatban hangzottak el). Gondol-

junk vissza arra, hogy a gyanútlan olvasót különösebb megrázkódtatás nem érhetette a hagyományos könyvtárban, mert bárhol is húzgálta ki a katalógusfiókokat, lényegében azonos cédulaszerkezettel, vizuálisan azonos felülettel találkozott. Most pedig, ha csak hazai OPAC-jainkat nézzük is, tudjuk, nemcsak képük változatos a terminálokön, de a „mit és mennyit és hogyan és hol”, tehát az általuk felkínált visszakeresési szempontok is igencsak változatosak. Amerikából Martha M. Yee javaslatokat adott arra nézve, hogyan tervezzék meg a könyvtárak OPAC-jait, s ehhez készített vezérfonalat. Azt állította, hogy a jelen könyvtári OPAC-ok általában négyféle típusú keresést tesznek lehetővé, s azért csak négyet, mert a felhasználónak felkínált OPAC-felület lényegében ennyit enged. A vezérfonal legfontosabb célja az, hogy segítse elkerülni azt a helyzetet, amikor a különben visszakereshetőként bevitt adatelem a találati képernyőn mégsem jelenik meg. Ezért felsorolja az OPAC tervezés 30 „alapszabályát” s javaslatot tesz követendő nemzetközi szabványra is. Három szingapúri szerző ay előadásában olyan rendszert mutatott be, amely közvetítő eszközként szerepelhet a könyvtár OPAC-ja és a WEB között. A rendszer az E-Referencer nevet viseli, s tulajdonképpen egy olyan proxy szerver, amely a felhasználó és Boole-operátorokkal működő OPAC között kommunikál. Lényege, hogy az OPAC-ot egy visszakereső rendszerbe alakítja át, amely a WEB search engine-k képességeivel rendelkezik.

Könyvtárosok és a könyvtári kutatás

Egy teljes napon át tartott az a műhelymunka, amely a könyvtári kutatások elméletével és módszertani problémáival foglalkozott. Érdekes volt számomra, hogy a vitaindító előadásokban egyre inkább annak kaptam bizonyítékát, hogy az egyes nemzetek könyvtárosképzési modelljei erőteljesen meghatározzák a kutatási területeket és módszereket, sőt még a kutató kompetenciáit is. A magyar kétszakos felsőfokú könyvtáros képzés következtében evidensnek tűnik, hogy a könyvtáros számára igen tág az a terület, amely kutatómunkája tárgyát képezheti. Ezért volt különös számomra pl. az a skandináv szerzőtől (Lis Byberg) elhangzott előadás, amely bár amellet szólt, hogy a könyvtárak, ill. tevékenységük történetének kutatása és publikálása mind a jelen, mind a jövő szempontjából fontos, azon tündött, hogy van-e joga (felkészültsége) a könyvtárosnak történetet írni? Vagy inkább a történész feladata ez, hisz ő ismeri igazán e területen a kutatás specifikus módszereit? Üdítő volt – legalábbis számomra – hogy egy sheffieldi könyvtáros tanár (Bob Usherwood), miközben az angolszások egyik kedvenc kutatási területéről szólt (érték és hatékonyság összefüggései), hangsúlyozta, hogy a pusztán statisztikai elemek mellett a minőségi, a minőségre utaló adatok is fontosak a hatékonyságvizsgálatokban. Előadását más szempontból is szükségesnek tartom megemlíteni, azt hiszem mindannyiunk számára talán a legfontosabbat fogalmazta meg. Egy elemzés kapcsán arról beszélt, hogy érdekes ambivalencia figyelhető meg a könyvtári világban. A könyvtáros minden lehető módon bizonyítani igyekszik azt, hogy intézménye a társadalom számára alapvetően fontos, s ezzel egy időben jelentős kételyei vannak, hogy valóban így van-e ez. Több kutatás eredménye alapján óvja a könyvtárosokat a kishitúségtől, a tár-

sadalom ugyanis állandóan visszajelzi a könyvtárak iránt egyre növekvő igényét. Igen száraz, ám elgondolkodtató előadás volt a svéd Lars Hoglundé, aki az információkeresés és kommunikáció kutatásának lehetséges helyszíneiről, illetve az egyes könyvtártípusokban történő kutatómunka jellemző sajátosságairól szólt.

A könyvtári kutatómunka még más előadás-sorozatok tárgya is volt, a házigazda thai könyvtárosok számoltak be az érdeklődőknek hazai viszonyaikról, ill. egy alszekció keretében lehetett megismerkedni a délkelet-ázsiai könyvtártörténet-írás problémáival.

Könyvtárak a jövő számára

A fenti címmel összefogott több előadást hallhattak azok a résztvevők – köztük én is –, akik a könyvtárépítés iránt érdeklődtek. Miután esetenként még mindig találkozhatunk olyan – megkésett – hazai véleményekkel, hogy az elektronizáció világában a fizikai könyvtár egyre inkább vissza fog szorulni a virtuális ellenében, hangsúlyozni szeretném, hogy nyugaton már évekkel ezelőtt világos válasz fogalmazódott meg ezen vélekedéseket illetően. Nem is csupán elméleti, hanem igazán meggyőző gyakorlati: látványosan jelentős számú új könyvtár épült fel a világon, elsősorban közművelődési és egyetemi könyvtárak. A speciális konferenciák, illetve az IFLA e szekciója tehát az információs kor modern könyvtárainak tervezésével és építésével foglalkoznak, nem egy esetben a már megvalósult épületek példáján mutatva be a követendő trendeket vagy a használati tapasztalatok alapján javasolnak módosításokat. Az IFLA konferencián a közel-

múltban felépült három (közművelődési) könyvtár – az amerikai Richland County Public Library, a kínai Zheijang területi könyvtár és a hollandiai hágai városi könyvtár építésében részt vett könyvtári munkatársak mutatták be a flexibilitás, a könyvtári világítás és az intelligens épületként történő működtetés konkrét részletmegoldásait. A közeljövőben talán lehetőség lesz itthon is új könyvtárak építésére, a meglévők bővítésére, nem érdektelen tehát a modern trendek figyelemmel kísérése. Az előadások sokkal részletesebb ismertetést kívánának, de csak arra a személyes megjegyzésre van itt helyem, hogy ezek is megerősítettek abban a meggyőződésben, hogy az új könyvtárépületek létrehozásakor az egyik legfontosabb figyelembe veendő elem a könyvtárak tömeges látogatottsága és a növekvő elektronizáció miatt a zaj, illetve ennek kiszűrése a tömegben is elmélyülten folytatni kívánt munka biztosítása érdekében.

Összegzésfele

A konferencia sokrétű és saját tapasztalatom szerint is magas színvonalú kínálatából csak egy igen kis hányadot tudtam magam is megízlelni. Ütközések, időhiány miatt olyan témákat tárgyaló ülésekre, mint pl. az állományfejlesztés, a könyvtárosképzés és továbbképzés, olvasáskutatás, felhasználók oktatása, nem hagyományos dokumentumok stb. még percekre sem tudtam benézni. Az egyetemi könyvtári tematikával foglalkozó előadások közül is csupán egy délelőtti műhelymunka résztvevője lehettem. Ez lényegében egy sikeres munkacsoport létrehozási kísérlet volt, a téma is aktuális: egyetemi könyvtári szolgáltatások marketingje az egyetemi közösségben.

Az előadásokon, amelyeken részt vettem, s az olyan előadások absztraktjait olvasva, amelyeken nem lehettem jelen, minden esetben munkálkodott bennem az összehasonlítás kisördöge. Vajon az adott témában milyen hazai felkészültségünk? Tudtunk volna-e előadót állítani? Ismert-e, követett-e az a trend itthon is, amely az előadások sorozatából kiolvasható? Még általánosabban: vajon hazai könyvtáraink szolgálhatnak-e bejáróként egy felvilágosodottabb világba? Eszembe jutottak könyvtárak, és eszembe jutott sok munkatársuk. Eszembe jutottak rendezvényeink, továbbképzéseink és konferenciáink. S különösebb részrehajlás nélkül mondhatom, hogy nem kezdtem el nyugtalankodni. Vannak jó könyvtáraink, a nemzetközi szintet megütő, felkészült könyvtárosaink a szakma minden ágában, vannak koncepcióink, van egy sok értéket rejtő könyvtári rendszerünk. A magyar résztvevőnek e tekintetben korántsem a „newcomer” szerepe jutott a konferencián, dolga nem a rácsodálkozás, inkább a rábólintás volt: igen, érdemben tudunk a könyvtárosok és könyvtárak nagy ügyeihez csatlakozni. A lépéstartáshoz viszont nem haszontalan benne lenni a nemzetközi vérkeringésben, s ehhez jó alkalmak ezek a konferenciák.

Mader Béla

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Pécsi-Baranyai Szervezete, a Pécsi Városi Könyvtár és a Csorba Győző Megyei Könyvtár 1999. október 5-ikén 50 ÉVES A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR HÁLÓZAT címmel konferenciát szervezett a Pécsi Városi Könyvtár Várkonyi Nándor Könyvtárában, ahol a megyei és városi könyvtárosság fél évszázados történetét megidéző, a megyei könyvtár munkatársai által gyűjtött és összeállított kiállítást találtak az eseményre érkező régi és új kollégák, meghívott előadók. A tanácskozáson dr. Ujváriné Füzy Ágnes, a Pécsi Városi Könyvtár igazgatójának megnyitója és Boda Miklós MKE megyei titkár köszöntője után előadások hangzottak el. Szente Ferenc, a Kölcsény Alapítvány ügyvezető igazgatója pécsi könyvtárosi emlékei felelevenítését követően a közművelődési könyvtárügy elmúlt évtizedeiről, Juhász Jenő az OIK főigazgatója személyes hangú bevezetője után a Művelődésügyi Minisztérium korabeli tevékenysége során megélt tapasztalatairól beszélt. Kiss Jenő, a FSzEK ny. főigazgatója szemtanúként, résztvevőként, emlékezőként az országos, dr. Román Lászlóné ny. igazgató pedig a baranyai sikerekről, nehézségekről szolt. Surján Miklós ny. igazgató a mögöttünk hagyott évtizedek emléktöredékeit villantotta föl régi munkatervék és beszámolóik részleteiből válogatva, míg Gerő Gyula ny. főszerkesztő a könyvtárak, könyvtárosok médiabéli jelenlétét – vagy éppen hiányát – értékelő elemzést tartott. A programban szerepelt Kereszturi József, a Pécsi Városi Könyvtár osztályvezetője visszaemlékezése az intézmény negyven éves históriájáról, előadásának szerkesztett szövegét az alábbiakban adjuk közre:

A Pécsi Városi Könyvtár negyven éve

A Körzeti Könyvtár és az 1943-ban megnyitott Városi Könyvtár összevonásából 1952. augusztus 20-án felavatták a Baranya Megyei Könyvtárat, az új intézmény azonban a belváros lakosságának könyvtári ellátása mellett, támogatottság hiányában a külső városrészek kiszolgálása érdekében alig-alig tudott valamit tenni. 1959-ben 23 fiókkönyvtárban összesen 13-14000 könyvet talált a beiratkozott 3600 olvasó.

1960. január 1-jén néhány megyeszékhelyen – köztük Pécsen is – sor került a városi könyvtárak újjászervezésére, főképpen azzal a céllal, hogy a fiókkönyvtári hálózat kiépítésével illetve megerősítésével közelebb vigyék a szolgáltatásokat a lakossághoz. Ettől a dátumtól számítjuk a Pécsi Városi Könyvtár újkori történetét, ami azt is jelenti, hogy az esztendő végén pontosan negyven évesek leszünk. Ha ezt a négy évtizedet korszakokra próbáljuk osztani, három jól elkülöníthető időszakot különböztethetünk meg.

Az első másfél évtized inkább a mennyiségi gyarapodás ideje – a fiókkönyvtárak számának (hosszú ideig a harmincat is meghaladta) és különösen a fiókok könyvállományának növelése a könyvtárvezetés felvállalt törekvése. Ezt fogalmazta meg Szöllősy Kálmán igazgató az *A Könyvtáros* 1960. októberi számában:

„A hálózat fejlesztésében két eset lehetséges: vagy csinálunk néhány kerület középpontjában nagyobb fiókkönyvtárat, vagy minden kerületben kisebbeket. Mi az utóbbi mellett döntöttünk. Azt szeretnénk elérni, hogy egy kilométernél nagyobb távolságra ne kelljen senkinek sem mennie ahhoz, hogy könyvtárhoz jusson. Ez a követelmény Pécsset kb. 20-25 fiókkönyvtárat jelent. (...) Kérdés, hogy mennyire növelhető egy-egy fiókkönyvtár anyaga? Bár ezt elsősorban a hely nagysága szabja meg, mégis, azt hiszem, 5000 köteten alul aligha állhatunk meg.” Ennek a programnak a szellemében indul a városi könyvtár működése, akkor még a Zrínyi utcából (egy volt csernyősboltból) szervező igazgatással. Az első címleltárkönyveket lapozgatva feltűnő, hogy a megyei könyvtártól átleltározott 17000 dokumentum mellett diák- és olcsó könyvtári sorozatok köteteit leltározták oldalakon keresztül, nagy számban. A megyei könyvtártól a városi hálózatba tagozódó „fiókkönyvtárak” (a kölcsönzőhely definíció persze inkább tükrözi a valóságot) egy részét megszüntették – helyettük másutt nyitottak új intézményeket. Az évtized közepére kialakul az a könyvtári struktúra, ami azután még hosszú ideig meghatározza Pécs közművelődési könyvtári feltételeit. Elődeink elévülhetetlen érdeme, hogy közel vitték a könyvet az olvasókhoz (ezáltal megfelelően a központi művelődéspolitikai akaratnak is), felkeltették a könyvtárhasználat igényét – ezt pedig máig tiszteletreméltónak tartjuk akkor is, ha azután az adott személyi és különösképpen a tárgyi feltételekkel ezeket az igényeket színvonalasan kielégíteni már nem sikerülhetett. Az átleltározások, átköltözések közben szerény előrelépésről is számot adhatunk, hiszen az igazgatási központ a város főutcájába költözhetett, 1966-ban megnyílt a pedagógiai könyvtár, 1968-ban pedig átadták az ifjúsági könyvtárat, ahol a 24000 kölcsönözhető dokumentumot tartalmazó állomány mellett gazdag folyóirat-választék várta folyamatosan növekedő számú olvasóit. Még ugyanebben az évben új (és ezúttal először könyvtári célra épített) intézmény nyílik a Kertvárosi családhi házas övezetében, a Honvéd téren. 1971. szeptember 1-től fogadja kis olvasóit az uránvárosi, 1. számú gyermekkönyvtár 5000 kötetnyi állományával, 1975. szeptember 1-jén pedig a kicsit korábban avatott Ifjúsági Házban folytatta működését Ifjúsági Könyvtárunk, ott a hagyományos dokumentumok mellett fonotéka (Pécs város első könyvtári lemezgyűjteménye) és az előbb a Színház téren, a szakszervezeti könyvtár kezelésében üzemelő hírlapolvasó is a város olvasóközönségét igyekezett szolgálni. 1974. április 4-kén nálunk indul az ország második – a vidék legelső! – mozgókönyvtári célokra átalakított bibliobusza – kezdetben 7 kölcsönzőhellyel, részben olyan megállókkal, ahol korábban egyáltalán nem működött könyvtár, részben pedig korszerűtlen fiókokat „váltottak ki” vele. Könyvtári történiánk első korszaka, a régi, ma már nyugdíjas kollégáink által „hőskornak” titulált időszak a hetvenes évek közepére véget ért. 1975-ben a fenntartó városi tanács a 15 éves működést elemző felügyeleti vizsgálatot végeztetett – széleskörű szakértői gárda bevonásával. Az írásos összegezés néhány mondatát idézem: „Megállapíthatjuk – így a jelentés –, hogy a tipikusan nagyvárosi Pécs jelentős és differenciált igényű könyvtárhasználóval rendelkezik, illetve kellene, hogy rendelkezzen. A feltételes mód indokoltságát mutatja, hogy a nagy lélekszámhoz, korszerűnek mondható szemlélethez, differenciált igényekhez logikusan kapcsolódó nagy és korszerű intézményhálózattal, differenciált szolgáltatásra képes egységekkel városunk nem rendelkezik.” Az 1974. december 31-jén működött 16

könyvtár, 4 szociális otthoni kölcsönző és a mozgókönyvtár alapterülete 1138 m²-t tett ki, a város közművelődési könyvtárainak összes alapterülete 2025 m² volt. Ebből következik, hogy városunkból 1000 lakosra 14 m² könyvtári terület jutott, miközben ugyancbben az időben Szombathelyen ez a szám 48, Szolnokon 44, Szekszárdon 42, Miskolcon 37 m² volt. A mennyiségi fejlődés során erre az eredményre juthattunk. A felülvizsgálat 1975 derekán fejeződött be, következtéseiből adódó tennivalóink határozták meg a hetvenes évek második felének munkáját.

A könyvtár történetének második korszakát 1976-tól a rendszerváltozásig, a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójáig írhatjuk. Első igazgatónk, Szöllősy Kálmán nyugalomba vonulása után 1977 őszétől Bertók László lett a könyvtár első számú vezetője. Irányításával, és a hetvenes évek második felében az intézményhez került, jobbára felső- és középfokú végzettségű szakemberek munkájával lehetővé vált a városi könyvtár szakmai megszilárdulása. Az ifjúsági könyvtár helyén a Kossuth Lajos utcában megnyílt a város 2. számú gyermekkönyvtára, amit hamarosan, még az évtized vége előtt követett a 3 számú is, a vásárcsarnokkal szemben – immár könyvtárnak elképzelt, vadonatúj helyiségben. A gyermekkönyvtári hálózat teljessé 1981-ben vált, a Petőfi utcai, megszűnt fiók helyén avatott 4. számú gyermekkönyvtár zárta a sort. Bízást állíthatjuk, hogy az általános iskolás korosztály könyvtárlátogatóvá, olvasóvá nevelése terén a városi könyvtár egyedülálló tevékenységet végzett, és végez ma is Baranya megyében. A felemelő és látványos avatási, átadási alkalmakon túl a jobbára láthatatlan háttérmunkák is folynak: elkészült a szervezeti és működési szabályzat, kialakult a katalógushálózat és megkezdődtek a hálózat legnagyobb könyvtárának tervezési és előkészületi munkálatai.

A fentebb idézett felülvizsgálat intézkedési terve tényként rögzítette, hogy 1976. december 31-éig az átalakításra kerülő Griffaton-házban megnyílik a városi könyvtár új létesítménye, mellé pedig – valamivel későbbi elképzelés szerint új épületben helyezik el az igazgatási központot, s így a két részegység közösen a szakmai irányelvek kritériumainak is eleget tévő „B” típusú könyvtárat alkotott volna. A lakótelep akkoriban épült, közművelődési intézmény egy mozin és egy pici fiókkönyvtáron kívül gyakorlatilag nem volt, ugyanakkor a vonzáskörzet a maitól gyökeresen eltérő, más képet mutatott: egyetemi kollégium, sok baranyai falu teljes lélekszámát meghaladó lakójú magasház, tanárképző és műszaki főiskola volt a közelben.

Megkezdődtek hát az előkészületek. Könyveket már 1975-től vásároltak ugyan, az igazán célirányos munkát azonban 1977 novemberétől számítjuk, amikor a fiókkönyvtár gyűjteményének alakítására, az állomány feltárására, az épület rekonstrukció irányítására önálló munkacsoport szerveződött, részben új munkatársak felvételével, részben átszervezéssel biztosított kollégák bevonásával. Alig két és fél év múlva, 1980. augusztus 20-án Erdélyi Zoltán Ybl-díjas építész felavathatta a város legújabb közművelődési intézményét, a Pécsi Városi Könyvtár I. számú Fiókkönyvtárát.

A 210 m²-es szabadpolcos kölcsönzőtérben 20000 jól válogatott könyv várta az első olvasókat, a 60 m²-es olvasóteremben 3000 lexikon, kézikönyv, album szolgálta a tájékozódást-tájékoztatót, a könyvtár zeneszobája az induló 200 hanglemezzel és kottákkal pedig rengeteg látogatót vonzott már az első hóna-

pokban is. Fontosnak tartottuk a gazdag folyóiratválasztékot, az avatás utáni 330 cím között szinte minden megtalálhatta a kedvére valót. Az új könyvtár heti nyitvatartása 43 óra volt.

Miután a felsőoktatási intézmények könyvtárain kívül más közeli könyvtár nem állt rendelkezésre, az intézmény iránt felfokozott érdeklődés nyilvánult meg: 1980 végéig, négy hónap alatt 2219 olvasó iratkozott be és 11332 látogató járt a könyvtárban. A 2219 beiratkozó közül nagyon sok máig, közel húsz év után is kitüntet bennünket rendszeres látogatásával.

1981. május 19-kén ismét ünnepre volt hivatalos a város könyvtáros közössége és az érdeklődő olvasók. A könyvtár – 85. születésnapján – Várkonyi Nándor nevét vette fel, tisztelegve ezzel „Pécs szent embere” (Németh László nevezte így), a könyvtáros, irodalomtörténész folyóirat-szerkesztő, az ősi kultúrák szenvedélyes kutatója előtt. Emlékét akkor két – ma már öt – vitrint megtöltő állandó kiállítás és Trischler Ferenc szobrászművész munkája is őrzi a könyvtár folyosói galériájában.

1979-ben még megnyílt a kibővített meszesi fiókkönyvtár, 1981-ben másik (ismét csak átalakított) bibliobusz állt munkába, a központ megépítése azonban előbb csak halasztódott, majd lassan le is került a napirendről, a hajdanvolt szép tervet már csak a még mindig beépítetlen terület és a Várkonyi Nándor Könyvtár emeleti kiszolgáló helyiségeinek elrendezése őrzi. 1982ben Bertók László után addigi helyettese, Pál Józsefné lett az utódja a városi könyvtár élén. Nehéz időszakban vágott neki sok tennivalójának. Ebben az időben ismét hangsúlyosan jelentkeznek a megyeszékhelyeken működő városi könyvtárak helyét, szerepét, funkcióit tárgyaló, egyébként az intézmény típus egész történetén átfelölő, hol halkuló, hol erősödő polémiák – itt elégséges talán csak az 1986 tavaszi, debreceni tanácskozássra emlékeztetni. Ugyanakkor az évtized közepétől egyre inkább érezteti hatását a gazdasági visszaesés, ami könyvtárunk számára legelőször a beszerzési keret reálértékének csökkenésében mutatkozott. Míg korábban a példányszámok megállapításánál tekintetbe tudtuk venni a várható olvasói érdeklődést, a nyolcvanas évek közepétől egyre gyakoribb az egy-két példányos rendelés, megkezdődik az előfizetett folyóiratcímek csökkentése, az ifjúsági könyvtár hírlapolvasója áldozatául esik a kényszerű takarékosági intézkedéseknek. Legfájdalmasabb veszteségünk a néhány évvel korábban avatott meszesi fiók bezárása, de az évtized végére több más, kisebb könyvtár is megszűnik.

A városi könyvtár erejéhez mérten már a hatvanas évek közepe óta a könyvtári tevékenységen túl is részt vállalt Pécs közművelődésében, a helyi kulturális életben. 1980 után a kiemelt rendezvényeknek – értelemszerűen – a Várkonyi Nándor Könyvtár adott otthont, az irodalmi esteken, találkozókön vendégül láthatuk a magyar irodalom színe-javát. Rendkívül kedvező fogadtatása volt a pécsi-baranyai írók könyvbemutatóinak, amelyek mindig eseményszámba mentek. Csorba Győzőtől Pákolitz Istvánig, Pál Józseftől Galambosi Lászlóig, Hallama Erzsébettől Szederkényi Ervinig (hogy csak a már eltávozottakat említsem!) a város irodalmi életének meghatározó személyiségei mutatták be új köteteiket.

Említésre érdemesek a könyvtár kiadványai is. A még a hatvanas években közreadott munka (Csekey István bibliográfiája) és a hetvenes években napvilágot látott négy kiadvány (Györki Judit, Tüskés Tibor, Nádor Tamás és Szász Levente művei) után 1984–1994 között öt (közöttük a Várkonyi Nándor életmű-

vét regisztráló bibliográfia jelent meg a könyvtár kiadásában, Bertók László összeállításában.

A könyvtártörténet harmadik szakaszát az utolsó tíz esztendő, a rendszerváltozás kezdetétől napjainkig eltelt évek alkották. Miután mindannyian átéltük, emlékezünk rá, hogy ezek a társadalom egészéhez hasonlóan a könyvtárak életében is nehéz napokat hoztak. A nyomdai, majd a követő folyóirat és könyvtárak rohamos növekedése miatt gyorsuló ütemben csökkent a beszerzési keretek reálértéke, következményeként viszont már-már illúzióvá lett a körütekintő gyűjteményalakítás.

Az 1990-ben könyvtárunk élére került igazgató, dr. Ujváriné Füzy Ágnes gyakorta fordult az önkormányzathoz állománygyarapítási póthitelek igényével – általában credménnyel. Természetesen az évtized során gyakorlattá vált pályázatokon is megjelentek többletforrást megcélzó anyagaink – jóval kevesebb sikerélménnyel. Összegezve: a közművelődési könyvtárügy egészét sújtó kedvezőtlen tendenciákat mi sem tudtuk hatástalanítani, hiszen pl. az ingyenesség feladása után nagyon megemelt beiratkozási díjért az olvasók szerényebb színvonalú szolgáltatást kaptak a korábban megszokottnál, bizonyos dokumentumok megvásárlására pedig, számunkra megfizethetetlen áruk miatt nem gondolhattunk, így viszont egész olvasói rétegek (pl. a vállalkozói kör) szorulhatnak ki a könyvtárból.

Hétköznapjaink természetesen színesebbek, hiszen számos valós gondunk mellett örömteli eredményekről, gazdagodásról is beszámolhat a krónikás. Az évtized közepén végre elkezdődött a városi könyvtár informatikai fejlesztése, a hálózatnak mára nyolc számítógép működik. 1991-ben – s harmadszorra már bibliobusz céljára gyártott – autóbust sikertelenül vásárolnunk. Negyedszázados kívánságunk teljesült, amikor a városban szétszórt tárolóhelyiségek kiváltására elkészült központi raktárunk.

Ismét egyre több a Pécs véleményformáló személyiségeit a könyvtárba csalogató, színvonalas rendezvény. Két alkalommal is módot találtunk például arra, hogy a helyi közéletet alakító tekintélyek, pedagógusok, orvosok, lelkesek, közigazdászok stb. addig ismeretlen oldalukat felvillanthassák – kedves verseiket mondták el a nagyszámú érdeklődőnek – és persze egymásnak.

1996-ban, születésének centenáriumán emléküléssel tisztelegtünk Várkonyi Nándor életműve előtt, a négy előadás azután egy évvel később könyv alakban is megjelent. Legutóbb pedig, már 1999-ben első igazgatónk, Szöllösy Kálmán humoros írásából válogató kötet megszületésének mozgatói lehettünk.

Végére hagytam a legfontosabbat: úgy tűnik, hogy az utóbbi egy-két esztendőben az állománygyarapítás is elmozdult a mélypontról – ismét több könyvet, folyóiratot, CD-t vásárolhatunk, olvasótáborunk megelégedésére.

Befejezésül álljon itt néhány 1998. december 31-ei adat: 39 főfoglalkozású munkatársunk (közülük 30 könyvtáros szakember) gondozza a Pécsi Városi Könyvtár gyűjteményét, a 228000 könyvet, 2000 bekötött folyóirat évfolyamot, 9000 hanglemezt és CD-t. Ők azok, akik az apró könyvkölcsönzőktől az értékes állományt őrző, jelentős könyvtárákig ívelő, négy évtizedes történetet napjainkban tovább írják – reméljük, hogy a bennünket látogatásukkal, beiratkozásukkal megtisztelők örömére.

Kereszturi József